

Radnóti-emléknap 2024.

*„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.”*

(Radnóti Miklós: Nem tudhatom, 1944.)

2024. április 17-én rendeztük meg iskolánkban, a Hatvani Bajza József Gimnáziumban és városunkban, Hatvanban a Radnóti-emléknapot.

Ez volt a második Radnóti-emléknap, amit megszerveztünk, viszont a program már jó pár éves múltat tekint vissza, mivel a költészet napja alkalmából évek óta vendégül látjuk Tóth Péter Lóránt művész urat, aki Radnóti versekkel fűszerezve mutatja be végzős diákjainknak a költő életének utolsó szakaszát, a Bortól Abdáig vezető út nehézségeit.

Már 2023-ban is polgármesteri keretből, a város anyagi támogatásával sikerült megszerveznünk ezt az eseményt, de idén még nagyobb megtiszteltetés ért bennünket, hiszen Hatvan vezetése városi rangra emelte a rendezvényt, és így lehetőségünk volt három helyszínen is programokat szervezni.

Először a Hatvani Bajza József Gimnázium Galéria-termében vártuk a vendégeket, ahol Deák Andrea igazgatóasszony köszöntötte a megjelenteket és mondott köszönetet Veresné Kalcsó Krisztina igazgatóhelyettes asszonynak, az emléknap megálmodójának és fő szervezőjének. Ezután Szabó Éva tanárnő, a Szegedi Tudományegyetem Kossuth Zsuzsanna Technikum és Szakképző Iskola egészségfejlesztő mentálhigiénikusa hangsúlyozta ennek a megemlékezésnek a fontosságát. A tanárnő két tanítványával érkezett erre az emléknapra, és arról beszélt, hogy miért érdemes Radnóti költészetét továbbvinni a szívünkben, ugyanakkor fontos megérteni, hogy abból a történelmi korból mi az, ami egyáltalán nem követendő, és nem szabad engedni, hogy valaha is megismétlődjön a történelem során.

Ezután Tóth Péter Lóránt Radnóti-díjas versmondó pódiumelőadása következett, melyben a versvándor Radnóti költészetét közelebb vitte a fiatalok lelkéhez. Többször is hangsúlyozta előadása során, hogy Radnóti költészete, kitartása, embersége példaértékű lehet a mai fiatalok számára, és ugyanilyen követendő hagyomány lehet ennek az emléknapnak a megszervezése is, amely során Radnótira, mint pedagógusra, költőre és EMBERRE emlékezünk. Az ő embersége taníthat meg bennünket arra, hogy ebben a túldigitalizált, felgyorsult, mesterséges intelligenciával irányított világban emberek tudjunk maradni, tudjunk alázattal és intelligensen viselkedni, tisztelettel viseltetni az embertársaink iránt és értelmesen gondolkodni.

Gimnáziumunk szellemisége is a versvándor gondolatait képviseli, hiszen nagyon fontos számunkra, a Hatvani Bajza Gimnázium pedagógusai és diákjai számára a hagyományok továbbvitele és az új értékek teremtése. És csak úgy teremthetünk új értékeket, ha a hagyományokra építkezünk, mint ennek az emléknapon kapcsán korábbi költőink írásaira, verseire, érzéseire és emlékeire. Nagyon fontos, hogy az emléknapon elhangzó versek ne csak átsuhanjanak a diákok gondolatain, hanem megérintsék őket: érezzék a fiatalok azt, hogy mennyire fontos, hogy küzdjenek az álmaikért, kitűzött céljaikért, hogy segítsenek egymásnak, ha bajba jutnak, hogy keressék mindig a legtisztább és legjobb megoldásokat, és merjenek kiállni magukért és másokért, merjenek tenni egy jobb világért.

Tóth Péter Lóránt megható és elgondolkodtató előadása után a végzős diákok a pedagógusok és a városvezetők kíséretében részt vettek egy Radnóti-emléksétán, mely jelképezheti azt a hosszú utat, melyet erőltetett menetben tett meg Radnóti Miklós 3200 munkaszolgálatos társával Bortól Abdáig. Az emlékmenet a Cukorgyári Emlékházig tartott, ahol először Lestyán Balázs alpolgármester beszélt Radnóti költészetének fontosságáról és a hazaszeretetről, valamint arról, hogy mennyire fontos, hogy kötődjünk szülőföldünkhöz, szülővárosunkhoz. Ezután Tóth Péter Lóránt művész úr köszöntötte a megjelenteket és beszélt arról a történelmi korról, amely nem ismétlődhet meg újra soha többé. Kovácsné Kiss Éva tanárnő, a Hatvani Bajza Gimnázium történelem munkaközösségének vezetője pedig arról mesélt, hogy hogyan érkezett meg Hatvanba Radnóti munkaszolgálatra társaival, és hogyan töltöttek el itt néhány hetet borzasztó körülmények között, a cukorgyár területén dolgozva, hidegben, éhezve, fázva. A tanárnő visszaemlékező gondolatai után Hatvan város mind az öt általános iskolájának tanulói, valamint a Bajza Gimnázium diákja, együtt szavalták el Radnóti Miklós egyik legszebb költeményét, a Nem tudhatom című verset. Végül Lestyán Balázs alpolgármester úr és Tóth Péter Lóránt versvándor elhelyezte az emlékezés koszorúját a Cukorgyári Emlékház falán található emléktáblára, melyet azon zsidó származású hatvani emberek emlékére készítettek, akiket innen szállítottak Auschwitz poklába 1944. június 12. és 14. között.

A megemlékezés este az Ady Endre Könyvtárban folytatódott, ahol a vendégek találkozhattak Tóth Péter Lóránt versvándorral és megtekinthették azt a filmet, amelyet a Pannon Televízió készített öt évvel ezelőtt Radnóti nyomában címmel. 2019-ben ugyanis a versvándor megtette azt a 850 km-es utat Bortól Abdáig, melyet Radnóti is megtett munkaszolgálatos társaival 1944-ben. A versvándor út közben megállt az erőltetett menet legfontosabb állomásain, hogy megemlékezzen a költőről „Lélek vagyok, élni szeretnék” című előadásával, Radnóti-szavalaival és megemlékező gondolataival. A film szelleme, hangulata oly annyira megérintette a közönséget, hogy a film befejezése után percekig néma csend honolt az előadóteremben, majd nagy tapsal köszönte meg a közönség az előadóművésznek ezt a csodálatos filmet.

A Radnóti-émléknap megszervezéséért köszönetet szeretnénk mondani: az anyagi támogatásért és a szervezésben való közreműködésért köszönet illeti Hatvan város vezetését, kiemelten Lestyán Balázs alpolgármester urat, valamint a Hatvani Média és Rendezvényszervező Kft munkatársait. A szakmai támogatásért köszönetet szeretnénk mondani a Hatvani Tankerületi Központ vezetőségének, akik támogatják, hogy gimnáziumunk ilyen magas színvonalú, értékes kulturális programokat szervezzen. Köszönet illeti továbbá Kovácsné Kiss Éva tanárnőt az elgondolkodtató, szívbe markoló ünnepi megemlékező beszédért, valamint az Ady Endre Könyvtár munkatársait az esti program szervezésében nyújtott segítségért. Köszönjük a Rákóczi Szövetség anyagi támogatását is. Külön köszönjük a hatvani általános iskolák vezetőinek és pedagógusainak, hogy elfogadták meghívásunkat és együtt emlékezhettük meg Radnóti Miklósról, aki több szállal is kötődik városunkhoz, valamint köszönjük nyugalmazott egykori bajzás pedagógusainknak, hogy elfogadták meghívásunkat és többen is részt vettek a programon.

A képek nagy részét készítette: Albert Péter.

Kovácsné Kiss Éva munkaközösség-vezető ünnepi beszéde:

Radnóti Miklós és Hatvan kapcsolata

„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.”

(„Nem tudhatom”, Radnóti Miklós 1944, részlet)

Tisztelt Emlékezők!

Megtiszteltetés számomra, hogy részt vehetek a Radnóti Emléknapon és Önökkel együtt emlékezhetek Radnóti Miklósról és a Hatvanban töltött napjaira.

Két közeli Emléknaphoz is kapcsolódik ez a megemlékezés. Április 11-e a „*Költészet napja*” és április 16-a a „*A Holokauszt Magyarországi Áldozatainak Emléknapja*”. Radnóti Miklós a 20. század és a magyar kultúra egyik legkiemelkedőbb költője, aki a magyar Holokauszt áldozatává vált.

1938-tól **Magyarországon** is megjelentek a zsidótörvények. Megkezdődött a magyar zsidóság jogfosztása, amely az 1944. március 19-ei német megszállás után a tulajdonuktól, a szabadságuktól végül az életüktől való megfosztással tetőzött.

A II. világháború kitörése után a magyar hatóságok zsidó férfiak tízezreit kötelezték munkaszolgálatra.

Radnóti Miklóst zsidó származása miatt háromszor vitték munkaszolgálatra, 1940-ben Erdélybe, 1942-ben Élesdre (Erdély) és Hatvanba, majd 1944-ben Szerbiába. Nehéz fizikai munkát végezve, embertelen körülmények között élve kellett túrniuk a hatalom birtoklásától és időnként az alkoholtól is megreszegült tiszték, altiszték megaláztatásait.

Radnóti 1989-ben megjelent naplója, Bacsa Tibor helytörténész 2023-ban megjelent írása és a 2010-11-es Hatvani Kalendárium cikkei alapján idézem föl **a költő hatvani tartózkodását**

Hatvanba **1942. október 14-én este** elkeseredve, éhesen, fáradtan, piszkosan **érkeztek** meg a költő és sorstársai. Egy éjszakát még a vasúti kocsiban töltöttek, majd másnap megtudták, hogy a cukorgyárban fognak dolgozni, szállásuk pedig négy kilométerre lesz a munkahelytől, a város szélén, Nagytelekmajorban.

A **Hatvani Cukorgyár** Magyarország egyik legnagyobb cukorgyára volt a két világháború között. 1942-ben a gyár az alapító Hatvany-Deutsch zsidó család tulajdonában volt. A családban elismert művészek, tudósok és mecénások éltek. A gyárat **Hatvany Endre** báró irányította, aki

a Horthy-korszak zsidóellenes intézkedéseit kihasználva, saját gyára részére igényelt ún. zsidó munkaszolgálatosokat, akiknek a munkájáért nem nekik, hanem az államnak fizetett, de lényegesen kevesebbet, mint a helyben élő és dolgozó munkásoknak kellett volna. A gyár tisztviselői között is igen sok volt a zsidó származású egyén, ezért joggal reménykedhettek a zsidó munkaszolgálatosok, hogy itt talán emberségesebb körülmények között dolgozhatnak, mint korábban az erdélyi hegyekben. Radnóti számára is ismert volt a Hatvany család kultúra és költészet támogatása.

Radnóti naplót írt Hatvanban is, és ebből tudjuk, hogy milyen **munkát is kellett végezniük** a gyárban, ahol a kampány időszakban 2400-an is dolgoztak. Megérkezésük után két nappal egy öngyulladásban lévő szénteret kellett irtózatos füstben és szénmonoxiddal telített levegőben átlapátolniuk. Őt legtöbbször **vagonrakodásra** osztották be, amikor is a vasúti kocsikból át kellett lapátolni a szenet a kutyavasút csilléibe. Majd ezt áttolniuk a kazánházba, ahol azt eltűzelték, és gőzt állítottak belőle elő, amellyel a gépparkot hajtották. Leírja, hogy egy nap 16 sorstársával 240 mázsa szenet raktak ki a vagonokból. A szénpor vastagon belepte őket, beleült a ruháikba, és hiába zuhanyoztak le, vissza kellett venniük a koszos ruhákat. Mindezt tetézte sokszor a hideg őszi időjárás, a zuhogóeső, és a metsző szél. Radnóti megpróbálkozott azzal, hogy **kedvezőbb elbánást** csikarjon ki a társai számára. Nagy néha az átázott ruhájú, fázó munkaszolgálatosok 15-20 percre bemehettek a kazánházba, ahol próbálták szárítgatni a ruhájukat, és önmagukat, de a rövid idő miatt nem sok sikerrel jártak. A költő számára a legkellemetlenebb munka az volt, amikor a cukorfőzéshez használt egy emeletes **tartály kitisztítására** kapott utasítást egy kollégájával együtt. Ez úgy történt, hogy a két munkás meztelenül bemászott a tartályba, amibe kívülről forró vízsugarat eresztettek be. Guggolva, óvatosan takaríthatták csak, mert könnyen bevették a fejüket, és ha megcsúsztak a durva cukormázhoz odaragadtak, ami lehúzta a bőrüket. A forró víztől a tartályban 30-35 fokos meleg volt. Nem is bírták tovább harminc percnél, akkor váltották a benn dolgozókat. A meztelen dolgozókat kinevették még a munkástársak is, nem beszélve a közelben dolgozó lányokról, ami különösen megalázó volt a munkaszolgálatosok részére. Máskor a **kisajtolt répaszeleteket** húzták ki lovakkal az üzem épületéből fakutyákon, majd olyan 30-35 vagonnyit fel kellett vasvillával pakolni gúla alakban. A **csarnokban** is dolgozott, ahol a szállítószalagon érkező 50 kg-os cukroszsákokat kellett taligára rakni, áttolni a hodályon és felrétegezni a mennyezetig. Mint leírta, egy 8 órás műszakban 1.320 db zsákot kellett taligára raknia és eltolnia. Végül két sérvet is összeszedett Hatvanban, „örök emlékül”.

Az erdélyi hegyekben végzett oszlopcipelés a hatvani munkához képest könnyűnek tűnt a költő számára. Itt **nehézebbek** voltak a **munkafeltételek** is, hiszen néha három műszakban dolgoztatták őket, sokszor 8 órán keresztül kellett szenet lapátolni. Erdélyben vasárnap pihenhettek, itt időnként vasárnap is munkába állították őket. Minél nagyobb teljesítményt akartak kicsikarni belőlük, azzal fenyegetőzve, hogy aki nem dolgozik megfelelően, azt büntetőszázadba osztják, és kivezénylik Ukrajnába. A hatvani cukorgyárban megtapasztalta a költő a vidéki gyárak munkásainak életét.

A munkaidő a munkaszolgálatosoknak 8 óra volt, és a nehéz fizikai munka után kellett **kigyalogolniuk a szálláshelyükre**. Többször leírta a költő, hogy a vánszorgó szakaszukból többen már a **vacsorát** sem vették fel, annyira el voltak csigázva. Benn az istállóban egyszerű **deszkapriccsek** voltak a földre lefektetve, azon szalma, és úgy kellett aludniuk. Az **élelmezésük meglehetősen szegényes** volt, egytál ételként negyed merőkanálnyi levest, vagy híg főzeléket kaptak, és általában 15-20 dkg kenyeret.

A költő 1989-ben könyvalakban megjelent naplójában beszámolt arról is, hogy a munkaszolgálatosokat **lehetett látogatni**. Ugyanakkor Hatvanban ide érkezésük után, október 22-én megszökött három munkaszolgálatos, ezért a parancsnok megbüntette az egész századot, és megtiltotta az esedékes látogatást. Így csak november 8-án fogadhattak látogatót. Ekkor eljött hozzá felesége Gyarmati Fanni. A látogatók a magukkal hozott étel-, ruha- és ajándécsomagjaikat át tudták adni a szeretteiknek. Ezt ugyan tiltotta a szabályzat, de a rendelkezést nem tartották be. A költő nem csak élelmiszert kapott a látogató feleségétől, hanem könyveket is, ami szintén tiltott dolognak számított.

Feleségével rendszeresen írtak egymásnak, leírva, hogy éppen milyen dolgok történtek velük. Így maradhatott fenn a költő naplója is, ugyanis a jegyzetfüzetébe leírt történések lapjait kitepte, és elküldte feleségének. A hatvani tartózkodásukról kb. 30 oldalt írt.

Hatvany Endre, aki a gyárat ténylegesen irányította, **nem igazán törődött a munkaszolgálatosok** gondjaival és problémáival. Radnóti keserűen állapította meg, hogy Lajos báró irodalompártoló tevékenységének a munkások keserves munkával teremtik meg az anyagi alapját, és már azt is bánta, hogy valaha egy vacsora erejéig részesedett ebből a gazdagságból Thomas Mann látogatása alkalmával.

A gyár **tisztviselői** között voltak olyanok, akik nem akartak, mások pedig nem mertek, vagy nem tudtak enyhíteni a munkaszolgálatosok sanyarú sorsán. Voltak olyan zsidó tisztviselők, akik elképzelni sem tudták, hogy rájuk is hasonló sors vár majd. Abban reménykedtek, hogy szakértelmük miatt mentességet fognak kapni.

Ugyanakkor, a gyárban voltak olyan dolgozók, akik együtt éreztek velük, és titokban süveg-cukrot loptak nekik, amivel enyhíthették az éhségüket. Beszélgettek is a munkásokkal, akik szintén panaszkodtak a nehéz munka és a kevés munkabér miatt.

Versek is születtek a hatvani tartózkodás idején. Az bizonyos, hogy az egyik legismertebb, az *Októbervégi hexameterek*, amelyet még Élesden kezdett írni, akkor született az első hat sora, majd Nagytelekmajorban fejezte be, hozzá írva még 18 sort. A másik vers a *Kecskék* címet viseli, és ez egy élesdi emlék felidézése, amit viszont itt öntött végső formába.

A munkaszolgálatos század, köztük a költő is végül **1942. november 18-án szállt vonatra**. Budapestre vezényelték őket, és ott egy faárugyárban kellett dolgozniuk, kevésbé rossz körülmények között, mint akár Erdélyben, vagy akár Hatvanban. Onnan már rendszeresen hazaengedték a költőt a hétvégékre. 1943 áprilisának végén szerelhetett le neves közéleti szereplők közbenjárására.

1944. május 20-án vonult be Radnóti Miklós a 3. munkaszolgálatra, amikor már Szerbiába vitték. Erről már soha többé nem tért haza. 1944 novemberében Abda határában halt meg a teljesen legyengült költő, főbelőtték. 35 éves volt mindössze.

Radnóti Miklós hatvani tartózkodásának **emlékét őrzi** a nagytelekmajori istálló épület falára 1983-ban elhelyezett **márványtábla**, Pálffy Katalin szobrászművész alkotása. A költő két méteres **szobrát** a mai **Radnóti téren** 1985-ben avatták fel, Borbás Tibor Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.

Engedjék meg, hogy végezetül megemlékezzek a **hatvani zsidóság** sorsáról is.

A dualizmus kori és a két világháború közötti Hatvan gazdasági és kulturális életében meghatározó szerepet játszott a helyi zsidó közösség. A második legnagyobb hitközösség volt a településen. A zsidótörvények, a vagyonvesztés a hatvani zsidóságot is súlyosan érintették. Két gettót állítottak fel a településen, a helyi és a környékbeli zsidók számára, majd a cukorgyári gyűjtőtáborból deportálták őket. Két hét alatt több mint 500 hatvani zsidót vagoníroztak be, és vitték Auschwitz-Birkenaubába. Többségük sohasem térhetett haza.

Az egykor virágzó hatvani zsidóközösség emlékét ma már csak egy emléktábla, az egykori zsinagóga helyén, néhány botlató kő, és az elhagyott zsidó temető őrzi.

A **magyar zsidóság** fontos szerepet játszott hazánk polgárosodásában. Az elpusztított zsidó közösség hiánya napjaink társadalmára is hatással van. A magyarországi zsidó lakosság egy, a németeket feltétlenül kiszolgáló hatalom, a Horthy-rendszer áldozatává vált. Voltak együttérző, a bajban segíteni képesek egyének, de a hatalom irányította a tömegeket.

A Holokauszt magyarországi áldozatainak a száma kb. 600.000 főre tehető.

Miért fontos az emlékezés?

Mert felhívja a figyelmet a mindenkori hatalom és a többségi társadalom felelősségére. Az elmúlt évszázadban többször is megtapasztalhattuk, hogy a hatalom saját érdekében kész korlátozni, háttérbe szorítani, elüldözni, sőt elpusztítani a magyar kultúra, tudomány és sport kiemelkedő képviselőit is.

Radnóti Miklós sorsa – aki a megosztó, kirekesztő, gyűlöletkeltő politika áldozata lett, több-százézer magyar honfitársával együtt – ennek az egyik félelmetes példája.

**„Őrizz és védj, fehérlő fájdalom,
s te hősín öntudat, maradj velem:
tiszta szavam sose kormozza be
a barna füsttel égő félelem!”**

(„Őrizz és védj”, Radnóti Miklós 1937, részlet)

Köszönöm, hogy meghallgattak.